

Pétervári László

A NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG KÖNYVTÁRAINAK FOTO ÉS SOKSZOROSÍTÓ RÉSZLEGEIRŐL

A Német Demokratikus Köztársaságban a könyvtárak foto szolgálatának feladata nem olyan sokrétű, mint nálunk. A mikrofilmet nem igen alkalmazzák könyvtári állományvédelmi, gyarapítási vagy szolgáltatási eszközként, illetve csak nagyon kevés helyen ismerik el létjogosultságát és szükségességét. Általában csak mint sokszorosító eljárást használják a kutatók, a könyvtár vagy az intézmény olvasható másolatokkal való ellátására. Például:

- a./ a Goethe, stb. kritikai kiadások filmre vett tiz- és tizezer kockányi anyagáról nagyítás készült és készül;
- b./ folyóirat és sorozat kiegészítések esetében megfelelőre nagyított másolatokat készítenek, amelyeket bekötve beosztanak az eredeti dokumentum raktári helyére;
- c./ az intézeti megrendelések alkalmával csak a nagyításokat adják át, a negatívot megtartják.

Természetesen ilyen esetekben nem beszélhetünk mikrokönyvtárról, mivel a mikromásolatok másod- vagy harmadpéldányok. Az esetleges mikrokönyvek gyűjtése és tárolása általában másodlagos feladat. Legtöbb esetben a raktárban egy polc vagy szekrény és az olvasóteremben egy olvasógép jelenti a mikrokönyvtárat. (Azonban a mikrofilmre vett anyagot minden esetben nyilván tartják a katalógusokban!)

A könyvtári fotolaboratóriumok technikai felszerelése a hazai optikai ipar függvénye. A belföldi szükségletet kielégítő mértékben ellátó üzemek gyártmányait megvásárolhatják és használják is. Így nagy előnyt jelent számukra az, hogy devizagondok nélkül fejleszthetik felszerelésüket, azonban hátrányos, hogy a nem gyártott gépeket nem szerezhetik be. A fotolaboratóriumok fontosabb gépi felszerelésének áttekintését táblázatunk mutatja. (A táblázat alatt

felsorolt intézmények egyben a tanulmányut során meglátogatott intézményeket is jelentik)

	MTA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Felvevőgépek Dokumator-DEFA	+	+		+	+			+	+	+		+	+	+	+	
Mikrokártya	+						Minden eljárásban do- köznek (átépítés al- litt)								+	
Kisfilmes reprogép	+	+		+	+					+	+	+	+	+	+	+
Lemezes fényképe- zőgépek	+	+		+	+					+		+	+	+	+	
Kisfilmes gépek	+	+		+	+					+	+	+	+	+	+	+
Diamásolók	+	+		+	+					+		+		+		
Mikroszkóp				+						+						
Optikai másolók	+	+	+			+							+			+
Gyorsmásolók	+	+									+					
Színes laboratórium				+								+				
Színes géppark				+								+				
Nagyítógépek	+	+		+	+				+	+	+	+	+	+	+	+
Kontakt másolók	+	+		+	+					+		+	+	+	+	
Száritószekrény		+		+	+					+	+	+	+	+		+
Filmelőhivódob	+	+		+	+					+	+		+	+		+
Mosódob		+		+	+					+	+	+	+	+	+	+
Száritódob	+	+		+	+				+	+	+	+	+	+	+	+

(A táblázat első oszlopában MTA jelzéssel a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának mikrofilmtári felszerelését tüntettük fel.)

- 1./ A Német Tudományos Akadémia Könyvtára, Berlin. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin Akademie-Bibliothek.)
- 2./ A Német Tudományos Akadémia Dokumentációs Intézete, Berlin. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin Institut für Dokumentation.)
- 3./ A Német Tudományos Akadémia Orvostudományi és Élettani Intézete, Berlin-Buch. (Deutsche Akademie der Wissenschaften Institut für Medizin und Biologie, Berlin-Buch.)
- 4./ Deutsche Staatsbibliothek, Berlin.
- 5./ Universitätsbibliothek, Berlin.
- 6./ A Humboldt Egyetem Film- és fotoszolgálat. (Humboldt-Universität zu Berlin, Institut für Hochschulfilm- und Bildstelle.)

- 7./ Deutsche Akademie der Künste Abteilung Literaturarchiv, Berlin.
- 8./ Technische Universität Hochschulfilm- und Bildstelle, Dresden.
- 9./ Sächsische Landesbibliothek, Dresden.
- 10./ Deutsche Fotothek, Dresden.
- 11./ Landesarchiv, Dresden.
- 12./ Deutsche Bücherei, Leipzig.
- 13./ Universitätsbibliothek, Leipzig.
- 14./ Universitätsbibliothek, Halle.

Mikrofilmezésre a jeni Zeiss művek által gyártott Dokumator mikrofilm-felvevőgép különféle típusait és a friedrichshageni DEFA asztali illetve nagy mikrofilm-felvevőgépét használják. A reprodukciós fényképezésre használt kisebb gépek, például az Exakta Varex, Praktina, Praktisix stb. ugyancsak ismert NDK gyártmányok. Lemezes műtermi gépeik és optikai másoló gépeik között csak régi típusok találhatók, közülük megemlíthető a Siemens-művek által előállított automata optikai másoló gép. Ez a gép fordítós papírra dolgozik (21 cm x 100 m-es Vephota-Repro-Umkehr-Papier), lefényképezi, előhívja, rögzíti és szárítja a másolatot. Kiszolgálásához egy fényképész és egy technikus kell. A technikus feladata a gép folyamatos munkájának biztosítása, karbantartása, a vegyszerek keverése és cserélése. A másik személy feladata csak a fényképezendő anyag objektív elé helyezése, mivel az összes többi művelet önműködően történik. Egy másolat teljes elkészítési ideje kb. 12-20 perc.

A laboratóriumok felszereléseik közül ki kell emelni néhányat, melyek használata a teljesítmény növelését teszi lehetővé. Amíg például a filmkészítés folyamatossága a 30 és 50 m-es tekercsfilm-előhívó hiánya miatt megszakad (a Zeiss művekben régebben készítettek 30 m-es dobelőhívót és szárítót, azonban ennek gyártását megszüntették), és általában csak rövidre vágott filmet hívnak, addig a nagyítási munka minden mozzanatát jó gépi felszerelés segíti: nagyteljesítményű nagyítógépek, mosódobok, szárítódobok, szárítószekrények, lemezek, síkfilmek és tónusos filmek számára. Ezek teszik lehetővé a nagyobb termelékenységet ezen a munkaigényes területen. Azonban a könyvtári fotolaboratóriumok teljesítményének megítélésében óvatosságra van szükség. A sokfajta munka (dia, mikrohártya, kisfilm-felvétel, tónusos felvétel, lemezek stb.), az igényes nagyítások (klisék, albumok, kiállítások számára) stb. mind a termelékenység rovására mennek. Ilyen értelemben természetes, hogy a csak 1-2 fajta munkát (mikrofilm és nagyítás vagy csak optikai másolat) végző laboratóriumok teljesítménye kielégítőbb. A nagy teljesítmény függ a dolgozók között

ti munkamegosztástól is, vagyis attól, hogy mindig ugyanazon munkát végzik-e. A német könyvtárakban általában minden munkafolyamathoz tudnak laboránst igénybe venni. Így érthető a teljesítmény évenkénti kb. 15-20 %-os növekedése, mely minden esetben a gépi felszerelés teljes kihasználásának következménye.

A sokszorosítás első követelménye a megrendelés, mely általában külső és belső munkára választható szét. A belső megrendelések a könyvtár mindennapi munkájával állnak kapcsolatban többnyire a gyors elkészítés igényével. A külső megrendelések a könyvtár anyagának valamelyik részére, darabjára vonatkoznak. A kikeresést a könyvtárosok a megrendelő levelének segítségével végzik (van olyan könyvtár is, ahol külön térítésért!), vagy pedig a megrendelő a kölcsönzőben vagy valamelyik olvasóteremben jelöli ki a fényképezendő dokumentumot. Nyilvántartási célból először a megrendelő-ürlapokat töltik ki. Az ürlapok a megrendelés, a nyersanyagelszámolás és a számlázás hivatalos feljegyzését teszik lehetővé. A különböző ürlap-rendszerek összehasonlítása alapján a következő, általánosan használt ürlap-mintáról beszélhetünk. Az ürlap tömb alaku nyomtatvány, mely két részből áll:

a./ a megrendelési rész tartozékai:

1. nyersanyag-nyilvántartó lap,
2. ellenőrző illetve statisztikai lap,
3. a megrendelő példánya, melyen a rendelést igazolják,
4. raktári őrzjel: a mű fotózás miatt hiányzik a helyéről!
5. a megrendelő 2. példánya; ez egyben igazolás és kísérőlevél is.

b./ a számlarész tartozékai:

1. hivatalos ürlap,
2. csekk.

(A számlarész lehet a megrendelési rész 5. lapja is.)

Az ürlaptömbök általában számozottak, melyeket egy ellenőrző könyvben szám szerint is nyilvántartanak. A rendelés teljesítésekor bélyegzővel jelzik a kiküldés időpontját.

Az adminisztrációs dolgozók által továbbított dokumentumok a laboratóriumba kerülnek. A könyvek és a folyóiratok könyvtári kocsin vagy polcokon, a kisebb egységek borítékban vagy más formában, például úgy, hogy az általánosan, nálunk is használt levélkosár egyik oldalára számokat festenek, és fekete számmal jelzik a futószalagot, piros számmal pedig a sürgősséget. Ez a levélkosár-megoldás védi az eredeti dokumentumot és kiméli az elkészült negatívot (sok esetben a törékeny lemezeket!), valamint a könnyen széthulló nagytás-sorozatokat is.

A laboratóriumban a munkát elkészítő dolgozó ellenőrzés után a nyersanyag-nyilvántartó lapra feljegyzi az általa elkészített munkához felhasznált anyag mennyiségét. Ezután a kész munka visszakerül az adminisztratív dolgozóhoz, aki a végső ellenőrzést végzi: a nyersanyag-lapokat ellenőrzi és bevezeti egy nyilvántartó könyvbe, majd a számlázásra és a postázásra kerül sor. Az összesítő könyv az elkészülés sorrendjében tartalmazza a laboratóriumban kitöltött nyersanyag-nyilvántartó lapokat. Rovatai felölelik az összes munkafolyamatokat. Oldalankénti összesítésének egyeznie kell a raktári állapottal és az anyagfelhasználással. Az anyagfelhasználás nyilvántartása azért is könnyebb, mert csak egy nyersanyagraktár van: ezt a laboratórium vezetője kezeli, aki teljes anyagi felelősséggel tartozik. Ő a havonkénti összesítéskor csak a felhasználást jelenti az egyenleggel együtt, melynek egyeznie kell a nyersanyag-lapokkal illetve az összesítőkönyvvel. Így sokkal ésszerűbben lehet gazdálkodni az évi költségvetésben előirányzott összeggel, és könnyebben meg lehet birkózni a nyersanyagellátás nehézségeivel.

A fotomunkák ellenértéke az állami vagy központi csekkszámlára fut be, melynek pillanatnyi állása nem befolyásolja a laboratórium nyersanyag beszerzését vagy munkáját. Egyébként az intézeten belül felhasznált anyagért nem kell térítést fizetni, sok esetben pedig a hálózat tagjai sem fizetnek. Például az Akadémiai Könyvtár ingyen dolgozik az Akadémia minden intézetének "az intézeti elszámolás" keretében, mely meghatározatlan összegű. Azonban a megrendelések hivatalos jellegét az intézet igazgatójának aláírásával kell igazolnia. E rendszer hibáját ők is látják, mert az igény mindig nagyobb, mint a fotoüzem teljesítőképessége és a nyersanyagkeret. Ezenkívül az élelmesebb vagy a közelben levő intézetek mindig előnyben vannak a többiekkel szemben. Jelenleg arról tárgyalnak, hogy náluk is csak térítés ellenében kaphassanak az akadémiai intézetek fotomásolatokat.

Az 1959. január 1-én életbelépett szolgáltatási árakat szabályozó "Gebührenordnung für die wissenschaftlichen Allgemeinbibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik" c. rendelkezés szerint a fotózás után történő sokszorosítások díjszabása a következő:

Mikrofilmfelvétel 17 x 24 vagy 24 x 36 mm	-,20 DM
Lemez vagy síkfilm 6 x 9 cm	2,-- "
Diapozitív 5 x 5 cm	-,80 "
Nagyítások (dokument)	
DIN A/2	2,40 DM

DIN A/3	30 x 42	1,40 "
DIN A/4	21 x 30	-,75 "
DIN A/5	15 x 21	-,50 "
DIN A/6	10 x 15	-,40 "
Nagyítások (bromofort)		
	30 x 40	3,50 "
	24 x 30	2,40 "
	18 x 24	1,60 "
	13 x 18	-,90 "
	9 x 12	-,50 "

Mikrofilmgyűjtő és állományvédelmi fényképezés szempontjából fontos munkát végez a "Deutsche Akademie der Künste - Abteilung Literaturarchiv - Berlin". Ennek az irodalmi archivumnak a feladata egyes írók teljes irodalmi anyagának mikrofilmen való összegyűjtése és megőrzése. Az anyagot szakemberek dolgozzák fel sokszorosított bibliográfia formájában. Ez tartalmazza az író vagy tudós rövid életrajzát, fényképét, rövid tanulmányt munkásságáról és adatokat az anyag összegyűjtéséről. Ezenkívül közli műveinek, irodalmi értékű írásainak teljességre törekvő jegyzékét is. A jegyzék alapján történik az anyag összegyűjtése és lefényképezése. Valamennyi felvételen - melynek elkészítése a Dokumator IV. felvevőgép segítségével igen egyszerű - azonosítás céljából minden esetben szerepel a lefényképezett munkának a jegyzék megfelelő tételére utaló száma is.

Az 50 méteres negatív-tekercekről azonnal 300 méteres pozitív-másolatokat készítenek, melyekről megrendelés esetén egy negatívot készítenek a megrendelő számára. Az eredeti negatívot 5 felvételenként felvágják, és 15 filmcsikot tartalmazó tasakokban tárolják (Dokumator-System). A filmcsik-számokat bevezetik a katalógusnak használt nyomtatott biobibliográfiába is, hogy nagyítás kérése stb. esetén ki lehessen a negatívot keresni. Ebben a munkában az a mód érdemel figyelmet, ahogyan az anyagot előkészítik és feldolgozzák a távlati tervben szereplő munkálatok céljára. (Például a bibliográfiai és az anyaggyűjtési munka összekötése a kritikai kiadások szempontjából!) A rendszer hibája a Dokumator-System használatában van, mivel a negatív filmeket nem tekercsek formájában, hanem a kevésbé megfelelő filmcsik-formában tárolják.

A képanyag archivális gyűjtésének, feldolgozásának és használatának tanulmányozására jó példát mutat a korábban "Landesbildstelle Sachsen", ma

"Deutsche Fotothek Dresden" néven működő negatív-gyűjtemény. Anyagát az élet minden területéről - a természettudományoktól kezdve a művészetekig - gyűjtik és bővítik. Ma már csaknem 160 000 negatívval és 60 000 diával rendelkeznek, ezek túlnyomó része eredeti felvétel. Külföldi anyagok esetében cserélnek, és feltüntetik a Copyright-ot. A fényképezés minden esetben szakemberekkel együtt dolgoznak, például egy vár vagy templom fényképezésében építész-műtörténész működik közre, hogy a felvételek művészi és szakmai szempontból egyaránt tökéletesek legyenek. Az általánosan használt negatív-nagyság a 13 x 18 cm-es lemez. Ritkábban a 9 x 12 és a 18 x 24 cm-es, kivételes esetekben pedig a 24 x 36 mm-es formát is használják. A negatív-anyagot folyószám szerinti felállításban raktározzák, ezzel párhuzamosan azonban kontakt másolatokból összeállított katalógusuk is van, amelyet a felvételek minőségének ellenőrzésére, a gyors megtekintés stb. céljára használnak. Az anyag kikeresését különféle katalógusokkal könnyítik meg: például földrajzi, betűrendes, különféle tárgyszavak és szakterületek szerinti katalógusokkal. Már több nyomtatott katalógust is kiadtak, ilyen:

SCHNEIDER, Horst: Verzeichnis der Aufnahmen zur Physischen Erdkunde. Dresden, Staatliche Fotothek, 1955. 39 p.

SCHMIDT, Rudolf - REICHEL, Ernst: Verzeichnis der Aufnahmen von Dresden. Dresden, Deutsche Fotothek, 1961. 99 p. 6 t.

A Deutsche Staatsbibliothek fotolaboratóriuma mellett egy "Ermittlungsstelle für Fotokopie" nevű önálló csoport működik. Az öt főből álló csoport feladata, hogy azokat a megrendeléseket intézze, melyek az olvasótermekből vagy levelezés és nemzetközi kérés útján kerülnek hozzá. A megrendelők kérése alapján kikeresik a munkát, átküldik a laboratóriumba, és a kész másolatokat eljuttatják a megrendelőnek, hiányzó mű esetében pedig más könyvtárakhoz továbbítják a kérést. Sőt különleges figyelőszolgálatot is végeznek: a megrendelők által meghatározott folyóiratok tartalomjegyzékét folyamatosan kifényképezik és elküldik nekik.

Az akadémiai kutató körökben sokat beszélnek az úgynevezett Fotomechanische Exzerptionsgerät-ről, melynek segítségével kisebb részleteket, például filológiai és bibliográfiai adatokat lehet gyorsan kifényképezni a dokumentumokból. Ez a készülék azonban nem más, mint egy kisebb mikrofilm-

felvevőgépe: a nagy felvevőgépek összes problémája és nehézkessége kisebb alapterületre szorítva. Az ilyenfajta készüléket a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában például már feleslegessé teszi egy régebbi ujtás, mely nálunk "Bibliográfiai fényképeződoboz" néven ismert. A magyar gép előnye a hordozhatóság és a fényképészeti ismeretek nélkülözhetősége.*

A kisebb német könyvtárakban a sokszorosítás terén szinte egyeduralgok a fotózás. Még a katalóguscédulákat is fényképezéssel sokszorosítják. Nagyobb példányszám esetében az ormig-, pausz- és a stencil-sokszorosítást használják. Egyes nagyobb könyvtárak azonban saját maguk is előállítanak bizonyos nyomtatványokat kis nyomdai felszerelésükkel. Például a drezdai Sächsische Landesbibliothek meghívókat, reklámplakátokat és könyvtári ex libriseket is nyomtat kis példányszámban. A nagyobb német könyvtárak saját nyomdával rendelkeznek.

Elsősorban könyvtári feladatokkal megbízott nyomdája van a lipcsei Deutsche Bücherei-nak. Azonban itt - ahol a nagy nyomdafelszerelés már egy tökéletes nyomdát jelent - a katalóguscédulákon kívül az intézmény kiadványait is nyomtatják, mivel ez a 15 fővel dolgozó üzemnek és a 10 emberrel dolgozó könyvkötészetnek nem okoz nagyobb nehézséget. A nyomdában 2 Linotyp szedőgéppel és kisebb kiegészítő berendezésekkel, például kis kézisajtókkal is rendelkeznek. A könyvkötészet gépi felszerelése szorosan kapcsolódik a nyomdai feladatokhoz. A kötészet ellátka a könyvtári állományvédelmi munkákat is.

* L. A könyvtáros 1961. szept. számában Tőkés László cikkét.

Felhívjuk az olvasók figyelmét, hogy a

KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI SZAKKÖNYVTÁR

hétfőtől-péntekig de. 9- este 8-ig nyitva van.

szombaton de. 9-13 áll az olvasók rendelkezésére

A Szakkönyvtár telefonszáma: 134-000/ 269. mellék.